

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/aparat-bezpieczenstwa/64989,O-początkach-Urzedu-Ochrony-Panstwa-czyli-jak-w-Polsce-powstaly-sluzby-specjalne.html>

ARTYKUŁ

O początkach Urzędu Ochrony Państwa, czyli jak w Polsce powstały służby specjalne

OKRES HISTORYCZNY

(1980-1990) Epoka Solidarności

Autor: RAFAŁ LEŚKIEWICZ 06.04.2020

Wiosną 1990 r. na fali zmian zapoczątkowanych obradami Okrągłego Stołu odbywającymi się rok wcześniej uchwalono ustawę z dnia 6 kwietnia o Urzędzie Ochrony Państwa. Jej wejście w życie to data rozpoczęcia procesu

kształtowania się cywilnych służb specjalnych demokratycznej Polski.

Proces faktycznych przygotowań do zmian w aparacie bezpieczeństwa rozpoczął się faktycznie już pod koniec 1988 r. Przedstawiciele MSW doskonale zdawali sobie sprawę z tego, że dojdzie do zmian ustrojowych, ponieważ aktywnie uczestniczyli w rozmowach ze środowiskami opozycji politycznej, co można m.in. zobaczyć w filmie dokumentalnym „Taśmy z Magdalenki” w reż. Cezarego Gmyza.

Kiszczakowska reorganizacja SB - zagadkowy zanik funkcjonariuszy

Jednak dopiero latem roku 1989 rozpoczęto wykonawczy proces reorganizacji Służby Bezpieczeństwa liczącej wówczas około 24 tys. funkcjonariuszy. Przy czym należy wyraźnie podkreślić, że precyzyjne określenie liczby funkcjonariuszy służących wiosną/latem 1989 r. w SB jest niezwykle trudne. W jednej z analiz zatytułowanej *Rozliczenie stanu etatowego Służby Bezpieczeństwa*, datowanej na 20 lutego 1990 r., wskazywano, że na dzień 1 sierpnia 1989 r. w Służbie Bezpieczeństwa służyło jedynie 9193 funkcjonariuszy. Zaś według stanu na 31 stycznia 1990 r. służbę w tej formacji pełniło jedynie 3542 funkcjonariuszy. Wnikliwym obserwatorem przeobrażeń w MSW był dziennikarz Gazety Wyborczej Jerzy Jachowicz, który w jednym ze swoich tekstów zatytułowanym „Krótki raport o MSW” z 29 marca 1990 r. zadał pytanie, co stało się z blisko 21 tys. funkcjonariuszami między czerwcem 1989 r. a marcem 1990 r.?

Nowe stare struktury, nowa stara instrukcja

Minister spraw wewnętrznych gen. Czesław Kiszczak Zarządzeniem nr 075/89 z dnia 24 sierpnia 1989 r. w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zlikwidował część departamentów i powołał w to miejsce nowe struktury, przydzielając im zupełnie inny katalog zadań.

Proces przeobrażeń w strukturach MSW, odbywał się niejako „w tle” głównych rozgrywek politycznych, choć projektowane zmiany miały istotny wpływ na równoległe odbywające się przeobrażenia.

Na podstawie tego zarządzenia doprowadzono do likwidacji kilku departamentów MSW, jednoznacznie kojarzonych z działalnością komunistycznej „bezpieki”, w tym przede wszystkim Departamentu III (zajmującego się rozpracowywaniem środowisk opozycji antykomunistycznej) i IV (zwalczającego Kościół katolicki). Mocą tego samego zarządzenia likwidacji uległy też Departamenty V i VI. W ramach działań zmieniających zlikwidowano również Biuro Studiów oraz Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu. W to miejsce powołane zostały nowe jednostki organizacyjne tj.: Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Departament Studiów i Analiz oraz Departament Ochrony Gospodarki.

W ramach dalszych zmian organizacyjnych zarządzeniem nr 95 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 listopada 1989 r. w *sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych służb i jednostek organizacyjnych MSW* zlikwidowano Zarząd Polityczno-Wychowawczy.

Kierownictwo ówczesnego MSW, ze świadomością toczących się zmian, postanowiło też przygotować nową *Instrukcję w sprawie szczegółowych zasad działalności operacyjnej SB*. Była ona załącznikiem do Zarządzenia nr 00102/89 z dnia 9 grudnia 1989 r. w *sprawie zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa*. Instrukcja ta zmieniała wcześniejszą, obowiązującą od 1970 roku *Instrukcja o pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych*, z dn. 1 lutego 1970, stanowiącą załącznik do Zarządzenia nr 006/70, z tegoż dnia, zatwierdzoną przez ówczesnego ministra spraw wewnętrznych PRL Kazimierza Świtałę.

Podczas wystąpienia na posiedzeniu Rady Ministrów Kiszczak, tak oto uzasadniał dość nieoczekiwaną zmianę kluczowego dla SB dokumentu, jakim była instrukcja dotycząca jej pracy operacyjnej:

„wraz ze zmianami wprowadziłem instrukcję w sprawie szczegółowych zasad działania SB, która uwzględnia dokonane w Polsce zmiany polityczne oraz rygorystycznie określa zasady i formy pracy operacyjnej tej formacji”.

Zmiany legislacyjne po zmianach faktycznych

Warto zwrócić uwagę na fakt, że zmiany w strukturze MSW dokonywane były bez szerokich konsultacji i uzgodnień. W zasadzie był to proces dziejący się równolegle do zmian politycznych toczących się na oczach społeczeństwa. Proces przeobrażeń w strukturach MSW, odbywał się niejako „w tle” głównych rozgrywek politycznych, choć projektowane zmiany miały istotny wpływ na równoległe odbywające się przeobrażenia.

Formalnie, istniał już UOP, od 11 maja 1990 r. mający swojego szefa – dr. Krzysztofa Kozłowskiego powołanego przez Premiera Tadeusza Mazowieckiego. Faktycznie nie było jeszcze żadnych jego struktur centralnych czy też ogniw terenowych.

Bardziej otwarcie o zmianach w resorcie spraw wewnętrznych oraz reorganizacji Służby Bezpieczeństwa zaczęto mówić w momencie pojawienia się inicjatyw zmian ustawowych, przygotowanych zarówno w trybie rządowym jak i poselskim.

18 stycznia 1990 r. grupa posłów OKP Sejmu X kadencji tj: Piotr Polmański, Stanisław Krauz, Jan Kisiliczek, Janusz Okrzesik, Michał Caputa, Jerzy Koralewski, Andrzej Miłkowski, Adela Dankowska, Bohdan Kopczyński, Włodzimierz Mokry, Jerzy Zimowski, Edward Rzepka, Henryk Wujec, Jarosław Kapsa i Jan Rokita zgłosiła projekt ustawy *o ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz bezpieczeństwa obywateli i organach właściwych w tych sprawach* (druk 202) jak również ustawy *o urzędzie ministra spraw wewnętrznych* (druk 200). Na ich podstawie miano powołać nowe służby specjalne demokratycznej Rzeczypospolitej jak również dokonać przekształcenia Milicji Obywatelskiej w Policję. Przedstawicielami posłów do prezentowania projektu zostali wyznaczeni Jan Rokita i Edward Rzepka.

7 lutego 1990 r. do Marszałka Sejmu trafiły „konkurencyjne” projekty rządowe trzech ustaw przyjętych na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 5 lutego. Były to więc ustawy: *o Urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych* oraz *o Policji* i *o Urzędzie Ochrony Państwa* a także *o zmianie przepisów o służbie funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej*.

Na posiedzeniu plenarnym Sejmu 9 lutego odbyło się pierwsze czytanie wszystkich projektów ustaw. Pakiet ustaw zgłoszony przez posłów prezentował Jan Rokita, natomiast ustawy rządowe przedstawił Zbigniew Pudysz, pełniący wówczas funkcję podsekretarza stanu w MSW. Dyskusja i głosowanie nad projektami odbyło się na 25. posiedzeniu Sejmu w dniu 6 kwietnia 1990 r. Projekty trzech ustaw: *o Policji*, *o Urzędzie Ochrony Państwa* oraz *o Urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych* zostały wówczas uchwalone.

Logo Urzędu Ochrony Państwa

Zadania dla UOP, rozwiązanie SB

Zgodnie z uchwaloną przez Sejm ustawą o Urzędzie Ochrony Państwa, zadania nowo powołanej służby specjalnej koncentrowały się na zagadnieniach dotyczących tradycyjnego wywiadu, kontrwywiadu oraz czynności dochodzeniowo-śledczych. Główne zadania nowego Urzędu zorientowano na rozpoznawanie i przeciwdziałanie zagrożeniom skierowanym przeciwko Państwu. UOP miał zwalczać przestępstwa szpiegostwa, terroryzmu międzynarodowego, nowe zadania dotyczyły także zwalczania przestępstw o charakterze ekonomicznym. Wśród zadań Urzędu miało być również przygotowywanie analiz i informacji dla najwyższych organów władzy państwowej. Ostatnia grupa nadanych zadań dotyczyła ochrony tajemnicy państwowej.

Zgodnie z art. 129 ustawy o UOP „z chwilą utworzenia UOP SB zostaje rozwiązana”. minister spraw wewnętrznych wydał zarządzenie nr 043/90 o zaprzestaniu działalności SB z dnia 10 maja 1990 r. w sprawie *zaprzestania działalności Służby Bezpieczeństwa*.

Między grudniem 1989 r. a czerwcem 1990 r. stanowiska straciło 202 przedstawicieli najwyższego kierownictwa resort: 1 wiceminister, 5 szefów służb, 16 dyrektorów departamentów i jednostek na prawach departamentów. Olbrzymie zmiany personalne nastąpiły także w likwidowanych

wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych.

Przepisy zarządzenia miały na celu uporządkowanie sytuacji w służbach w okresie przejściowym. Sytuacja nie była zbyt czytelna dla funkcjonariuszy kończącej swoją działalność Służby Bezpieczeństwa i rozpoczynających służbę w Urzędzie Ochrony Państwa. Formalnie, istniał już UOP, od 11 maja 1990 r. mający swojego szefa – dr. Krzysztofa Kozłowskiego powołanego przez Premiera Tadeusza Mazowieckiego. Faktycznie nie było jeszcze żadnych jego struktur centralnych czy też ogniw terenowych. Proces ich budowy zakończył się dopiero w lipcu wydaniem dwóch kluczowych normatywów tj. Zarządzenia nr 39 prezesa Rady Ministrów z dnia 4 lipca 1990 r. *w sprawie szczegółowego określenia zadań oraz struktury organizacyjnej UOP* oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 16 lipca 1990 r. *w sprawie nadania statutu organizacyjnego Ministerstwu Spraw Wewnętrznych*.

W ustawie o UOP znalazły się także regulacje dotyczące spraw kadrowych, w szczególności zdecydowano o zwolnieniu ze służby wszystkich funkcjonariuszy SB, którzy pełnili służbę z chwilą zorganizowania UOP, jak również tych, którzy pełnili służbę w SB w dniu 31 lipca 1989 r.

W wykonaniu tych przepisów powstała Uchwała nr 69 Rady Ministrów z dnia 21 V 1990 r. *w sprawie trybu i warunków przyjmowania byłych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa do służby w Urzędzie Ochrony Państwa i w innych jednostkach organizacyjnych podległych ministrowi spraw wewnętrznych oraz zatrudniania ich w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych*. Na jej podstawie powołano Centralną Komisję Kwalifikacyjną, Komisję Kwalifikacyjną do spraw Kadr Centralnych oraz wojewódzkie komisje kwalifikacyjne.

Weryfikacja Kozłowskiego po zmianach kadrowych Kiszczaka

Szczególne znaczenie ma *Instrukcja przewodniczącego Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej z dnia 25 czerwca 1990 r.* potocznie zwana *Instrukcją Kozłowskiego*. Był to podstawowy dokument stanowiący istotne narzędzie w procesie kwalifikacji funkcjonariuszy SB i określenia ich przydatności do pracy w nowym resorcie spraw wewnętrznych, Policji czy też, przede wszystkim w Urzędzie Ochrony Państwa. Instrukcja wskazywała jednostki i komórki organizacyjne, w których pełnienie służby traktowane było jako służba w SB.

KOPIA

INSTRUKCJA

PRZEWODNICZĄCEGO CENTRALNEJ KOMISJI KWALIFIKACYJNEJ

z dnia 25 czerwca 1990 roku

I. Za funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa zobowiązanych do poddania się postępowaniu kwalifikacyjnemu w wypadku zamiaru podjęcia służby w Urzędzie Ochrony Państwa, Policji lub Ministerstwie Spraw Wewnętrznych albo podjęcia zatrudnienia w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych uznaje się osoby, które:

1. w dniu 10 maja 1990 roku pełniły służbę na następujących stanowiskach:

- a) Szefa Służby Wywiadu i Kontrywywiadu,
- b) Szefa Służby Bezpieczeństwa,
- c) Szefa Służby Kadr, Szkolenia i Wychowania,
- d) Zastępcy Szefa Wywiadu i Kontrywywiadu,
- e) Zastępcy Szefa Służby Bezpieczeństwa,
- f) Zastępcy Szefa Służby Kadr, Szkolenia i Wychowania,
- g) doradcy ministra,
- h) Szefa Służby Zabezpieczenia Operacyjnego,
- i) Zastępcy Szefa Służby Zabezpieczenia Operacyjnego,
- j) Zastępcy Szefa Miejskiego (Zielonogórskiego) Urzędu Spraw Wewnętrznych ds. SR.

2. w dniu 10 maja 1990 roku pełniły służbę w następujących jednostkach organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych:

- a) Departament I,
- b) Departament II,
- c) Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa,
- d) Departament Ochrony Gospodarki,
- e) Departament Studiów i Analiz,
- f) Grupa operacyjno-organizacyjna Szefa Służby Bezpieczeństwa,
- g) Sekretariat Szefa Służby Wywiadu i Kontrywywiadu oraz Szefa Służby Bezpieczeństwa

NACZELNIK
Urzędu Ochrony Państwa
Burmistrz

15 CIE 200

Instrukcja Kozłowskiego

KOPIA

- 2 -

- h) Departament Kadr - do stanowiska młodszego inspektora,
 - i) Departament Szkolenia i Wychowania - do stanowiska młodszego inspektora,
 - j) Biuro "C",
 - k) Biuro Szyfrów,
 - l) Biuro Śladów,
 - m) Biuro Paszportów - do stanowiska Zastępcy Naczelnika Wydziału
- o) były Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy - do stanowiska młodszego inspektora,
- n) Akademia Spraw Wewnętrznych bez Wydziału Porządku Publicznego w Szczepnie - kadra naukowo-dydaktyczna, naukowa, naukowo-techniczna i słuchacze,
- a) Biuro "B" - do stanowiska Zastępcy Naczelnika Wydziału,
 - b) Departament Techniki - do stanowiska Zastępcy Naczelnika Wydziału,
- oraz na odpowiadających wyżej wymienionym stanowiskom i w jednostkach wojewódzkich (Stolecznych) urzędów spraw wewnętrznych, z wyjątkiem funkcjonariuszy wydziałów kadr oraz wydziałów szkolenia i wychowania.

3. w dniu 31 lipca 1989 roku pełniły służbę na stanowiskach wymienionych w pkt 1 lit. a, b, d, e, g-j oraz na stanowiskach:

- a) Szefa Służby Polityczno-Wychowawczej,
- b) Szefa Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego,
- c) Zastępcy Szefa Służby Polityczno-Wychowawczej,
- d) Zastępcy Szefa Służby Kadr i Doskonalenia Zawodowego

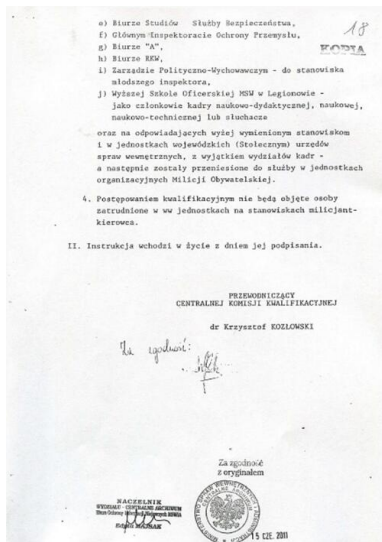
oraz w jednostkach wymienionych w pkt 2 lit. a, b, c-h, j, l-m, o, p, oraz w doczesnych:

- a) Departament III,
- b) Departament IV,
- c) Departament V,
- d) Departament VI,

NACZELNIK
Urzędu Ochrony Państwa
Burmistrz

15 CIE 200

Procesowi weryfikacji poddało się ok. 14,5 tys. funkcjonariuszy SB. Pozytywnie oceniono a następnie przyjęto do służby zarówno w Policji jak i UOP 10 439 osób. Negatywnie zweryfikowano 3 595 osób.

Podsumowując ów proces kwalifikacji zwanej potocznie weryfikacją, warto przypomnieć, że nim do niej przystąpiono, gen. Kiszczak dokonał licznych zmian personalnych w kierowanym przez siebie Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Między grudniem 1989 r. a czerwcem 1990 r. stanowiska straciło 202 przedstawiciele najwyższego kierownictwa resortu: 1 wiceminister, 5 szefów służb, 16 dyrektorów departamentów i jednostek na prawach departamentów. Olbrzymie zmiany personalne nastąpiły także w likwidowanych wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych. Ponadto, w aż 44 województwach na stanowiskach komendantów wojewódzkich policji pojawiły się zupełnie nowe osoby.

Po przemianach zapoczątkowanych ustaleniami Okrągłego Stołu, powołaniem Tadeusza Mazowieckiego na urząd Prezesa Rady Ministrów przyszedł czas na reformę służb specjalnych. Dotychczasowy model w postaci ponurej Służby Bezpieczeństwa z oczywistych powodów nie mógł dłużej funkcjonować. Abstrahując od względów czysto politycznych, koniecznością była zmiana modelu służb specjalnych, bowiem zmieniły się priorytety w zakresie bezpieczeństwa państwa. Zamiast prewencyjnej inwigilacji z powodów politycznych głównym celem stała się ochrona kontrwywiadowcza, w tym ochrona ekonomicznych interesów państwa. Funkcjonujące na przełomie 1989 i 1990 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych nie mogło właściwie owych priorytetów realizować. Stąd wprowadzone zmiany, w konsekwencji których powstał Urząd Ochrony Państwa.

COFNIJ SIĘ